

УДК 330.341.1

**МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СИСТЕМІ
ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА
ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ**

Новікова І.Е., к.е.н.

Зенова М.В., к.юр.н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена визначенню ролі та встановленню місця інтелектуальної власності в системі трансферу технологій у процесі євроінтеграції на прикладі України. Методологія дослідження сформована на основі використання системного розгляду проблеми з використанням методів: порівняльного аналізу (вивчення вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності), логічного узагальнення (визначення факторів формування попиту на інновації, зокрема в оборонній сфері на глобальному ринку високих технологій, у тому числі країн Євросони; висвітлення еволюційних тенденцій організаційної системи трансферу технологій в Україні та світі) та статистичного дослідження. Результатом дослідження є висновок про те, що в умовах орієнтації української економіки на поглиблення відносин з Євросоюзом особливо актуальним є створення національного ринку знань, основними структурними елементами якого буде інтелектуальна власність у формі юридично-закріплених прав на результати інтелектуальної діяльності та інтегрована система трансферу технологій, яка сприятиме розвитку інноваційного бізнесу й комерціалізації наукоємних технологій в Україні. Результати дослідження сприятимуть формуванню ефективної організаційної системи трансферу технологій в ході реалізації стратегії євроінтеграції на основі комерціалізації результатів інтелектуальної праці. Практичне значення дослідження полягає в використанні результатів дослідження у навчальній, науково-дослідницькій та практичній діяльності при визначенні ролі та встановленні місця інтелектуальної власності в системі трансферу технологій в процесі євроінтеграції. Наукова новизна дослідження полягає тому, що удосконалено визначення ролі та встановлено місце інтелектуальної власності в системі трансферу технологій на шляху євроінтеграції.

Ключові слова: інтелектуальна власність, система трансферу технологій, університети, інновації, результати інтелектуальної праці, центри трансферу технологій

UDC 330.341.1

**THE PLACE AND ROLE OF THE INTELLECTUAL PROPERTY SYSTEM
IN TECHNOLOGY TRANSFER IN THE PROCESS OF EUROPEAN
INTEGRATION ON THE EXAMPLE OF UKRAINE**

Novikova I., PhD in Economics

Zenova M., PhD in Jurisprudence

Kiev National University named after Taras Shevchenko

The article is devoted to the definition of the role and place of intellectual property in the technology transfer system in the process of European integration on the example of Ukraine. The methodology of the research is formed on the basis of

systematic consideration of the issue and such methods as comparative analysis (the study of national and foreign legislation in the field of intellectual property), logical generalization (the definition of the factors of competitiveness of leading world countries, including countries of the Eurozone) and statistical research. The result of the research is the conclusion that in the conditions of orientation of the Ukrainian economy to deeper relations with the EU, it is very important to create a national market of knowledge, the main structural elements of which would be intellectual property in the form of legally enforceable rights to the results of intellectual activity and integrated system of technology transfer, which would promote innovative business development and commercialization of high technologies in Ukraine. The results of the research will contribute to the formation of an effective organizational system of technology transfer in the course of European integration strategy based on the commercialization of intellectual work. The practical significance of research consists in the use of research results in teaching, research and practice in determining the role and place of establishment of intellectual property in technology transfer system in the process of European integration. The scientific novelty of the research lies in the improved role and place established intellectual property system technology transfer in the process of European integration.

Keywords: intellectual property, technology transfer system, universities, innovation, results of intellectual property, technology transfer centers

Актуальність проблеми. Епоха технологічного розвитку, яку зараз переживає наше суспільство характеризується активним використанням невичерпного виробничого ресурсу – інноваційної продукції, адже наразі визначальною ланкою у виробництві матеріальних благ є передові технології. Інноваційні технології стали локомотивом розвитку передових економік. У цьому зв'язку інтелектуальна власність (далі – ІВ) набула статусу важливої складової сукупності елементів власності провідних держав світу. Сьогодні цей вид власності займає значну, часто визначальну, частину в структурі власності провідних держав та фірм. Адже захищені правовим полем інтелектуальні активи у процесі капіталізації здатні приносити власникам значні економічні вигоди, і вони є невід'ємним зв'язуючим елементом сучасного технологічного процесу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Українські (П. Цибулов, А. Чухно, В. Базилевич та ін.) та зарубіжні (Р. Каплан, Д. Нортон, Т. Стюарт) науковці здійснюють постійний пошук сегментів теоретичних моделей структури економіки, які стануть основними рушійними чинниками економічного розвитку. На думку багатьох

сучасних дослідників, економічне та суспільне життя постійно трансформується в напрямку посилення ролі знань та інноваційних процесів в економічному зростанні. Зростає у цьому контексті і роль інтелектуальної власності. Однак, її місце та роль у системі трансферу технологій у вітчизняній науці досі не визначено.

Метою роботи є встановлення місця та визначення ролі інтелектуальної власності у системі трансферу технологій у контексті євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «інтелектуальна власність», що спирається на теорію права, закріпився у творчості французьких філософів-просвітителів у XVIII ст. В економічних оглядах ІВ у контексті розгляду результатів інтелектуальної праці стала з'являтися з кінця XIX ст. Наразі це поняття є узагальнюючим по відношенню до ряду правових інститутів, найбільш важливими з яких є патентне право, авторські та суміжні права, права на засоби індивідуалізації прав (товарні знаки тощо). Тому нині під інтелектуальною власністю розуміють юридично-закріплені права на результати інтелектуальної діяльності, адже вона уособлює вищий ступінь розвитку поняття власності і, як і будь-яка інша форма власності, виражає відносини, закріплені законодавством, з приводу володіння, користування та розпорядження певними об'єктами чи продуктами, що дозволяє творцеві, або власнику охоронного документу працювати задля комерційної вигоди.

В Європейському Союзі (ЄС) ці права викладені в статті 27 Загальної декларації з прав людини, яка передбачає право на захист моральних і матеріальних інтересів, які є результатом авторства наукового, літературного чи художнього твору. Крім того, в ЄС діє значна кількість директив та регламентів, що регулюють питання інтелектуальної власності, зокрема, управління авторськими та суміжними правами, порушення й захист прав інтелектуальної власності тощо. Так, на початку 90-х рр. минулого століття у Євросоюзі було створено Єдину систему охорони об'єктів інтелектуальної власності, що вибудована на принципах, характерних для національно-правової системи охорони об'єктів ІВ і передбачає однакову дію на території всіх країн-членів ЄС.

Особливість ІВ полягає у тому, що вона виражає відносини з приводу специфічних об'єктів чи продуктів – загальнолюдських інтелектуальних

надбань та новацій, втілених у наукові, технічні та технологічні об'єкти й продукти, у художні твори літератури та мистецтва [1]. Тобто відносини інтелектуальної власності складаються з результатів інтелектуальної праці, і є наслідком творчої діяльності людини.

За кордоном окремими дослідниками термін «інтелектуальна власність» інтерпретується, як творіння людського розуму, яке може проявлятися у формі винаходів, літературних та художніх творів, символів, імен і зображень, які використовуються в торгівлі тощо [2].

Згідно з чинним законодавством України основними об'єктами ІВ є об'єкти авторського права (мистецькі твори, а також комп'ютерні програми та бази даних) та права промислової власності (результати винахідницької та раціоналізаторської роботи: винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо, а також засоби індивідуалізації товарів та учасників господарського обігу: доменні ім'я, товарні знаки, промислові зразки, комерційні найменування), об'єкти суміжних (фонограми, відеограми, передача організації мовлення) та особливих прав (наукові відкриття, сорти рослин, породи тварин, комерційні таємниці, а також фольклор та традиційні знання) [3]. З них найбільший інтерес для ринку представляють ексклюзивні авторські твори чи виконання їх артистами, звукозаписи, товарні знаки, фірмові найменування та винаходи.

Економічна сутність інтелектуальної власності полягає у тому, що комерційно-привабливі знання можуть набувати товарної форми. Адже захищені законом інтелектуальні активи здатні приносити власникам великі прибутки, тому на тонкощі правової конструкції інтелектуальної власності, яка передбачає встановлення монопольних привілеїв володільця, в усьому світі звертають особливу увагу. Наразі знання економіка, в основі якої знаходиться інтелектуальна власність, стала основним фактором еволюції виробничих процесів, запорукою успіху та стабільності економічного розвитку провідних країн світу. А інтелектуальна власність перетворилася на потужну рушійну силу, що здійснює інтенсивний вплив на глибинні економічні перетворення у світі, а також сприяє формуванню нових напрямків у світовому розподілі праці.

Розуміючи це, європейські країни у ході розвитку європейської інтеграції працюють над створенням транснаціональної потужної

економіки, основою якої є надсучасні технології. Так, екс-голова Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу ще у травні 2008 р. на конференції про контрафакти і піратство, яка відбулася у Брюсселі заявляв, що незважаючи на підйом нових економік, таких як Китай і Індія, найбільшим експортером у світі є Європа, і її частка в світовому експорті неухильно підвищується. Ключовим фактором конкурентоспроможності ЄС є безумовно не ціна, а якість, торгові марки, втілення хороших ідей у хороших товарах та використання ультрасучасних екологічних технологій [4]. За розвиток інновацій, особливо в оборонній сфері, виступає й нинішній голова Європейської комісії Жан-Клод Юнкер [5].

Сьогодні наука і нові технології є найважливішим пріоритетом державної політики не тільки провідних європейських країн, зокрема, Франції та Великобританії, а й США та країн Азії. Результатом її є збільшення тривалості життя їхніх громадян та кількості наукових розробок, що мають успішне застосування у різних галузях господарства. Так, у Японії створено найміцнішу в світі нитку зайлон [6].

У теперішніх умовах орієнтації української економіки на поглиблення конструктивних соціально-економічних, правових та науково-технологічних відносин з Євросоюзом особливо актуальним є створення національного ринку знань. Адже в Україні є науково-технічний потенціал, ефективне використання якого шляхом створення, популяризації й комерціалізації передових технологій та інноваційних проектів обумовлює можливість суттєвого підвищення конкурентоспроможності нашої держави на світовому ринку товарів і послуг. Однак, суперництву за інтелектуальне лідерство між провідними світовими господарствами Україні заважає соціально-економічна нестабільність, хронічне недофінансування та відтік «мізків». Перейшовши на ринкові рейки господарювання за більш ніж 25 років держава не приділяла достатньої уваги розвитку науки. Встановивши формально нові господарські правила із проголошенням незалежності, країна тривалий час продовжувала свій шлях на основі усталених у радянський період ментальних підходів.

Адже за радянських часів замовником і власником результатів інтелектуальної праці наукових та науково-педагогічних працівників була держава, при цьому праця службовців (творців) відзначалися тільки

моральними винагородами – грамотами, іноді особливі досягнення дозволялося називати прізвищами винахідників. Відповідно винахідники не мали необхідності, а часто й можливості, ставити перед собою за мету комерціалізувати свій твір й представляти його на ринку. Як результат, сучасні науковці, що працюють у державних установах, в тому числі у вищих навчальних й наукових закладах, не знають, як подати на ринок власний продукт. Результатом таких тенденцій стало значне зниження науково-технічного потенціалу української промисловості.

З іншого боку, у цьому зв'язку, часто постає питання, хто саме й у яких частинах є власником службового твору, а також який твір слід визначати як службовий? Тут, слід звернути увагу на те, що у ринковій економіці існують чіткі розмежування у сфері права власності на службовий твір. Однак, вітчизняне законодавство містить певні розбіжності у цьому питанні. Наразі у формуванні інституту інтелектуальної власності у ВНЗ беруть участь два суб'єкта, які претендують на комерціалізацію авторських прав на новостворений об'єкт. Це безпосередній винахідник та його роботодавець. Ці обставини породжують надзвичайно важливе питання законодавчого врегулювання матеріального заохочення науковців у процесі створення наукових творів та винаходів, а також принципів оцінки продуктів такого типу. Зокрема, під науковими творами, як правило, розуміються будь-які наукові, навчальні, науково-популярні та науково-художні твори у формі наукових монографій, дисертацій, звітів, підручників, навчально-методичних посібників, довідників, статей, депонованих рукописів тощо. Не визначена залишається й ситуація із науково-технічними творами / винаходами.

У Законі України «Про авторське право й суміжні права» подано визначення поняття службового твору, який розглядається, створений автором твір під час виконання службових обов'язків, відповідно до службових обов'язків або згідно трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем [7]. Та варто звернути увагу на те, що у трудових договорах між ВНЗ та людьми, які приймаються до них на роботу (або наявними працівниками), як правило, не зазначається обсяг та критерії наукових праць, що мають бути створені науковцем. При цьому ВНЗ активно використовують наукові надбання власного колективу безкоштовно. Враховуючи положення статті 429 Цивільного кодексу

(ЦК України), згідно з якою немайнові права інтелектуальної власності належать автору твору, а майнові – крім нього ще й юридичній або фізичній особі-працедавцю, якщо інше не встановлено договором [3] очевидно, що у правовій площині це питання чітко не врегульовано, а отже проблема залишається досі відкритою. Ще складніше ця проблема може поставати, коли трудовим договором між працівником та роботодавцем не було передбачено, кому з них на праві інтелектуальної власності будуть належать так звані «службові винаходи». Адже відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» право на одержання патенту на службовий винахід має роботодавець винахідника. Виникає конкуренція загальної (ч. 2 ст. 429 ЦК) та спеціальної (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі») норми, яка за правилами повинна долатися на користь спеціальної норми (аналогічна ситуація і з службовим твором). Однак, тут це правило не спрацьовує з огляду на ст. 4 ЦК України, де визначено, що ЦК України є основним актом цивільного законодавства. Тому застосовуємо правило подолання темпоральних колізій, тобто пріоритет має ст. 429 ЦК України.

Схожа ситуація має місце щодо реєстрації договорів у сфері інтелектуальної власності. Відповідно до ч. 2 ст. 1114 ЦК України факт передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які відповідно до ЦК або іншого закону є чинними після їх державної реєстрації, підлягає державній реєстрації. Так, права на об'єкти патентного права набувають чинності з моменту їх реєстрації. Однак, патентне законодавство встановлює факультативність такої реєстрації (ч. 8 ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»). У цьому випадку також повинні застосовуватися положення ЦК. Однак законодавцю варто було б усунути такі недоліки.

Через це сучасна українська наука, по великому рахунку, продовжує існувати окремо від виробництва, що є однією з основних причин саме її існування, а не піднесення. Між наукою та виробництвом необхідно радикально змінити зв'язки, насамперед, шляхом формування нового стилю виробництва, за якого наука буде з ним зрощуватися, а саме виробництво набуде наукомісткого характеру. Практична доцільність наукових досягнень має полягати у їх широкому використанні на підприємствах. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку

науково-дослідних та науково-навчальних організацій, зростання яких стане потужним імпульсом технічної модернізації господарства загалом. Задля цього необхідна концентрація уваги на налагодженні ефективного співробітництва держбюджетних науково-дослідних установ з промисловими підприємствами, насамперед, завдяки формуванню та ефективній роботі системи трансферу знань і технологій.

З позиції права та чинного законодавства України трансфер технологій визначається як передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами відповідного договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових [8].

Наразі українську систему трансферу технологій становлять Мережі регіональних центрів інноваційного розвитку Державного агентства України з інвестицій та інновацій (СТТ INDEV). Це частина загальнонаціональної інноваційної інфраструктури України, що представляє собою сукупність інформаційно-комунікаційних мереж та апаратно-програмних засобів, яка на некомерційній основі забезпечує діяльність підприємств, установ, організацій усіх форм власності, в усіх регіонах України у сфері трансферу технологій, на підставі єдиної нормативної та методологічної бази. Метою діяльності СТТ INDEV є розвиток інноваційної інфраструктури економіки України й сприяння комерціалізації наукоємних технологій, що передбачає забезпечення їх передачі від наукового до виробничого сектору, а також пошук партнерів задля кооперації розробки та впровадження перспективних новацій.

Центральним інноваційним ядром є Українська інтегрована система трансферу технологій, призначена для накопичення та забезпечення оперативного обміну інформацією між розробниками і споживачами інноваційної продукції.

Метою її створення було забезпечення відкритості доступу до інформації щодо технологій та інших об'єктів ІВ, які мають комерційну цінність у контексті розвитку інформаційних ресурсів та послуг, які сприяють об'єктивному сприйняттю України в світовому співтоваристві, а також зміцнення довіри в різних сферах міжнародної співпраці.

Однак, для розвитку науково-технічної сфери особливе значення має створена у 2009 р. при Державній науковій установі «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)

Національна мережа трансферу технологій (НМТТ), яка розбудовується відповідно до методології та моделі Європейської мережі «релей-центрів» (Innovation Relay Centers – IRC network - з 2008 р. EEN) та Української мережі трансферу технологій УТТН. Роль цієї мережі полягає в обумовленні консолідації інформаційних ресурсів державних, громадських, приватних інноваційних структур України, підприємств, установ та організацій в єдину мережу трансферу технологій та подальша інтеграція НМТТ до європейської мережі EEN.

Основними завданнями Національної мережі трансферу технологій є: трансфер технологій, ноу-хау між науковими структурами та бізнесом; пошук партнерів та інвесторів для взаємовигідної комерціалізації інноваційного наукового продукту; налагодження конструктивних відносин з міжнародними мережами трансферу технологій.

У перспективі, організація чітко-регламентованої сфери технологічного трансферу дозволить отримати бюджетним науково-дослідницьким центрам широкі можливості для комерціалізації та захисту своєї інтелектуальної власності. Адже наразі процес просування на ринок результатів держбюджетних досліджень в Україні є актуальною проблемою освітніх та науково-дослідних закладів. Так як співробітництво вищих навчальних закладів (ВНЗ) та науково-дослідних установ (НДУ) з бізнесом призводить до того, що усі авторські права на інтелектуальний, самостійно створений дослідниками продукт отримує промисловий партнер тому, що у бюджетників на захист цих прав бракує фінансування.

У провідних країнах сучасними інноваційними центрами, що проводять активну політику спільних досліджень з промисловими корпораціями та державними дослідницькими лабораторіями, утворюючи альянси чи беручи участь у державно-приватному партнерстві, є дослідницькі університети. Навколо них формується інноваційна інфраструктура, яку представляють такі об'єкти, як дослідницькі парки, технопарки, наукові парки, центри технологічного трансферу, центри з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), технополіси, венчурні фонди, інвестиційні компанії. До першої десятки світових університетів входять ті, які стали вагомими гравцями на ринку ОІВ. Це переважно американські університети (Гарвард, Масачусетський технологічний інститут, Каліфорнійський університет, Стенфордський

університет та ін.), які зуміли ефективно трансформуватися з дослідницьких в інноваційні, та й далі нарощують капіталізацію ІВ.

В Україні ж через формалізм, бюрократичні, економічні та, часом, правові перепони продовжують йти «шляхом найменшого супротиву». Наразі кількість зареєстрованих винаходів є значно меншою за кількість заявок на корисні моделі, які є простішими в оформленні та виконанні, але й значно нижчими в плані комерційної віддачі. За 2011-2015 рр. усіма вітчизняними навчальними закладами було отримано зверх 36 тис патентів на винаходи та корисні моделі, однак винаходи складають тільки 5,5 тис. Лідером є Національний університет харчових технологій за останні 5 років 462 винаходи, друге місце належить Національному університету біоресурсів і природокористування України 249 винаходи [9, с. 47].

Наслідком недостатньої підтримки держави є досі не розвинена практика взаємодії U&B. Та пошук ефективних механізмів співробітництва науки та бізнесу ведеться, й окремі вдалі приклади можуть слугувати своєрідним локомотивом цього процесу. Так, Київський національний університет імені Тараса Шевченка з метою налагодження ефективної роботи з зовнішніми, перш за все Європейським, ринками технологій з червня 2011 р. став членом Консорціуму EEN-Ukraine. В рамках цієї співпраці він представляє кращі українські інноваційні розробки в Мережі європейських підприємств (EEN), яка є одним з ключових Європейських інструментів по встановленню контактів між наукою та бізнесом. Наразі університет розмістив 32 пропозиції (21 власну та 11 від інших НВЗ та НАН України), що становить близько 50% проектів, представлених в мережі EEN. Однак, країні ще є куди прагнути, адже порівняно з іншими державами ці результати є недостатніми (табл. 1).

*Таблиця 1 – Представлені профілі в базі EEN (комерційні пропозиції, технологічні пропозиції, бізнес-запити, технологічні запити, R&D)**

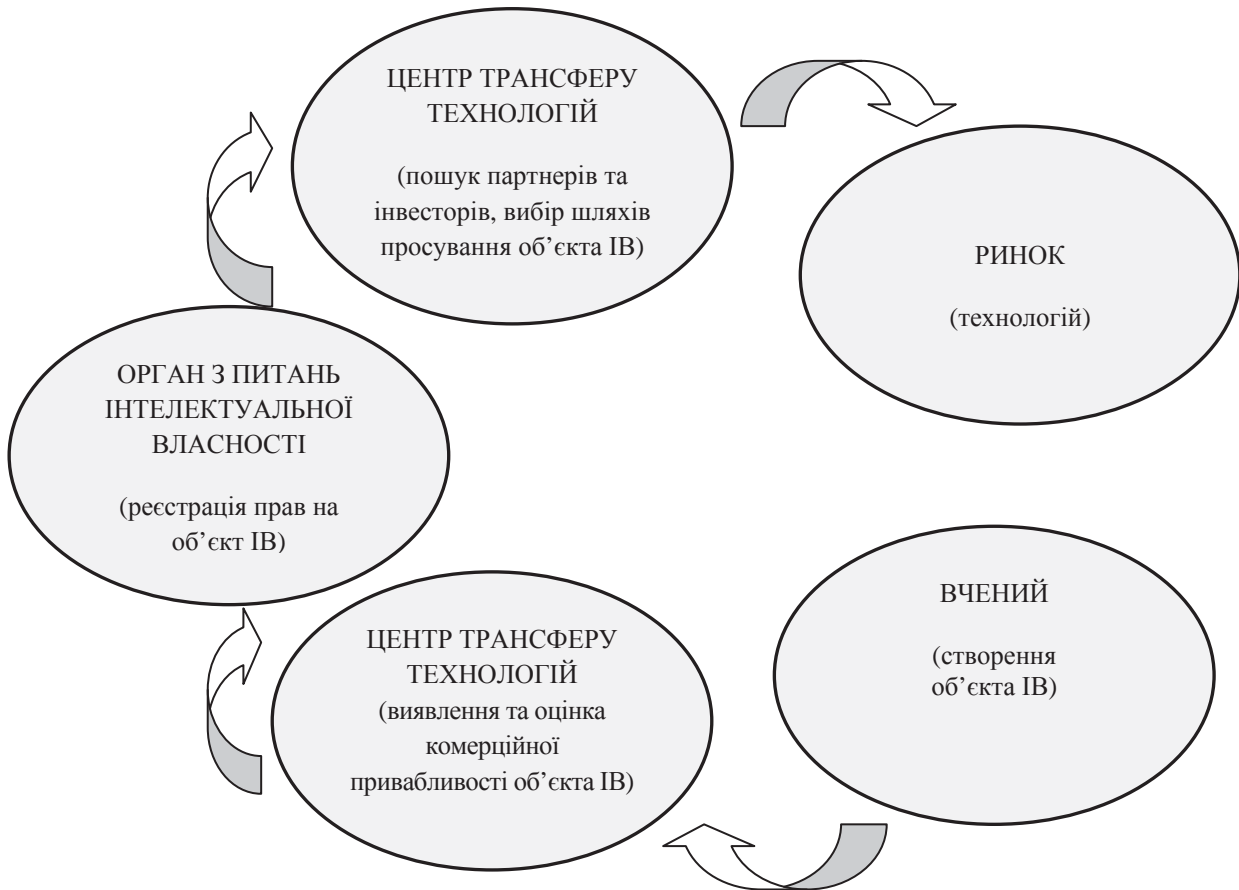
	Великобританія	Польща	Німеччина	Франція	Швеція	Україна
Загалом У минулому році	943	770	615	607	164	52
Бізнес-пропозиції У минулому році	638	589	289	339	88	17

**на 11.08.2016*

Джерело: [10]

Наразі в ході управління ІВ, ВНЗ та НДУ мають охоплювати такі складні, взаємопов'язані етапи, як облік, захист, оцінка та розпорядження. Проте більшість університетів України здатні вирішити завдання, які

охоплюють першу та другу складову, хоча вони активно будують плани для переходу до більш складних заходів. Реалізації цих завдань допомагатиме створення спеціалізованих структурних підрозділів - центрів трансферу технологій, які фактично просуватимуть ІВ на ринок.

*Рис.1 Місце інтелектуальної власності у системі трансферу технологій
Джерело: власна розробка авторів*

Як вбачається із даного рисунку, містком для впровадження об'єкта ІВ у реальну економіку є трансфер технологій. Вчений продукує об'єкт ІВ шляхом його створення за власною ініціативою, на замовлення, в рамках співпраці з іншими підприємствами, установами, організаціями, в тому числі і зарубіжними тощо та повідомляє про ідеї щодо потенційних винаходів центр трансферу технологій. Центри трансферу технологій виявляють та оцінюють комерційну привабливість створених об'єктів ІВ, приймають рішення про доцільність подання заявки на винахід та допомагають в оформленні прав на нього. Таким чином, дозволяють ВНЗ набувати майнові права на об'єкти ІВ, створювати власні компанії, самостійно розпоряджатися власними ресурсами, збільшити ступінь зацікавленості у доведенні наукового продукту до стадії комерційного.

Таким чином, ядром інноваційної системи є інтелектуальна власність, яка завдяки трансферу технологій трансформується з інтелектуальної власності творця в об'єкт права інтелектуальної власності з метою втілення його у інноваційний продукт, виведений на ринок, та одержання доходу (прибутку) активними суб'єктами знаннєвої сфери.

Висновки. Отже, відносини у сфері інтелектуальної власності переважно пов'язані з дослідницькою та виробничою діяльностями. Передачею технологій від винахідника до підприємця займаються центри трансферу технологій, основним завданням яких є передача комерційно-привабливої інноваційної продукції бізнесу. ІВ є важливим фактором формування вартості та конкурентних переваг, адже задля виживання на ринку з вільною конкуренцією товаровиробникам потрібно постійно працювати над вдосконаленням власного виробництва, якого можна досягти завдяки впровадженню технологічних новинок. Крім того, роль інтелектуальної власності у передачі технологій може полягати у сприянні досліджень у певній області, а також в заохоченні поширення її результатів до всіх зацікавлених сторін. У контексті євроінтеграції міра її важливості та місце залежить від успішності управління ІВ. Тому, на сучасному етапі економічної інтеграції України до Євросоюзу, вирішальною є адаптація внутрішніх механізмів правового регулювання інтелектуальної власності до Єдиної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чухно А.А. Інтелектуальна власність, її сутність та економічна роль // Інтелектуальна власність у науково-дослідних та вищих навчальних закладах: теоретичні та практичні аспекти управління й оцінки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: «Прінт Сервіс», 2011. – С.4-10.
2. What is Intellectual Property? – 23 p. http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/450/wipo_pub_450.pdf
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.93 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13 [із змінами та доповненнями]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
4. Barroso, J. M. D. Counting the Cost of Counterfeits: Fakes Cost More: Speech at the Global Anti-Counterfeit Summit, Brussels, 10 March 2008. [Electronic resource] / Mode of access: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/08/135&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>. Date of access: 24.05.2008.

5. Юнкер виступив за створення спільних збройних сил ЄС: «Більше не можна залежати від одиничних сил» // УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/world/1520544-yunker-vistupiv-za-stvorennya-spilnih-zbroynih-sil-es-bilshe-ne-mojna-zalejati-vid-odinichnih-sil.html>
6. Гнилитская Е.В. Интеллектуальная собственность: роль в экономическом развитии и механизмы защиты / Е.В. Гнилитская // Креативная экономика. – № 11 (11), Ноябрь 2007. – Режим доступу: <https://bgscience.ru/lib/3515/>
7. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-16/page>
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Промислова власність у цифрах: показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за 2015 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist2015.pdf
10. Partnering Opportunities // EnterpriseEuropeNetwork. - Режим доступу: <http://een.ec.europa.eu/tools/services/SearchCenter/Search/ProfileSimpleSearch?shid=32db25cb-726f-43b0-8b5f-7742d0935799>
11. Статистична інформація: інноваційна активність [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>